په لرغوني يونان کې ژبنی څېړنې

پوهنوال شاه محمود کډوال

د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی ، لغمان پوهنتون

لنډيز

لرغونی يوناني تمدن د نړۍ له تمدنونو څخه يو دی چې د وګړنيو پرمختګونو په لړ کې يوه ستره کړۍ ده. دلته د ژوند په بېلابېلو اړخونو ګټور بحثونه شوي دي چې موږ لا اوس هم سلګونه کلونه وروسته د هغوی تر اغېز لاندې يو او د هغوی له کاره ګټه اخلو ، سلګونه کلونه وروسته د هغوی کار زموږ د اوسنيو چارو او پرمختګونو پيلامه او مخبېلګه ده . هغوی په اخلاقو ، سياست ، ساينس ، ژبه ، ادب او هنر کې يا بنسټونه ايښي يا يې پياوړي کړي دي ، د دوی د څېړنو يو اړخ ژبه ده.
ژبه له هغه وخته موجوده ده چې د وګړو او ټولنې ژوند پېليږي. د وګړني ژوند تاريخ که له هر ځايه او هرې نېټې پيلوو ، نو ژبه هم له هغه وخته ژوندۍ ده. ژبه د وګړني پرمختګ ستر او اغېزناک بنسټ دی. د نړۍ ټول وګړني تمدنونه د هغو وګړو په وسيله رامنځته شوي چې ژبه يې لرله.

کليدي نومونې : ژبه ، ژبپوهنه ، ګرامر.

سريزه

ژبه د پوهونې د يوې وسيلې په توګه له وګړو او ټولنې سره تړلې ده ، ژبه هغه ښکارنده ده چې وګړو او پوهانو يې په اړه فکر کړی دی او په دې اړه يې څېړنې کړي دي.
ژبه دومره مهمه ده چې په الهي او اسماني کتابونو کې هم ورته نغوتې شوې دي ، د دې ترڅنګ وګړو او بشر هم مهمه بللې ده او تر ننه [illegible] ده ، [illegible] ويلای شي چې د نړۍ داسې هېڅ تمدن نه شته چې بې ژبې رامنځته شوی وي او يا تمدني چارو کې دې ژبه له پامه غورځېدلې وي !؟ د نړۍ په يو لرغوني تمدن (يونان) کې هم ژبه د پام وړ وه او په دې اړه مهم بحثونه شوي او څېړنې رامنځته شوې دي .

ارزښت

د ژبنيو څېړنو د تېر په اړه پوهېدنه د هر ژبڅېړونکي يوه مهمه اړتيا ده ، څېړونکی که اوس څېړنه کوي ، له تېر به ګټه اخلي او که نوښت کوي ، هم تېر به لولي. د اوسنۍ ژبڅېړنې زنځير تېر ته غځېدلی ، له تېر اغېزمن دی ، ځکه نو په تېر پوهېدنه يو ارزښت او اړتيا ده.

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخه

د دې څېړنې او ليکنې له لارې هڅه شوې ده چې د ژبڅېړنې تېر په لنډ ډول وړاندې شي چې په يوه ځای (يونان) او وخت (لرغوني) کې د ژبې ، ګرامر او ژبپوهنې څېړنيز بهير لوستونکو ته ورو پېژندل شي.

پوښتنې

۱ ـ په لرغوني يونان کې د ژبڅېړنې ځرنګوالی څه دول وو ؟

۲ ـ په لرغوني يونان کې د ژبڅېړنې څومره والی څه ډول وو ؟

مواد او کړنلاره

د دې څېړنې له پاره له شته باوري سرچينو ګټه اخيستل شوې ده ، د څېړنې ډول يې کتابتوني او مېتود يې تشريحي – توصيفي دی.

د يونان د لرغونې دورې د پيل او پای په اړه بېلابېل اثار داسې ليکي : د (يونان د لرغوني ادب لومړی دوره) په اثر کې د لرغوني ادب پيل (۱۰۰۰ ق.م) او پای يې (۵۰۰ م) ښيي (۵ : ۱) . دا مو د دې له پاره وليکه چې د يونان د تمدن او ادب د تاريخ پيل راته يو ښکاري.

پارسي برېښنايي دايرة المعارف د يونان د لرغونې دورې پيل (۸ و ٦ ق.م) پېړۍ ښيي چې په لرغونې اروپا (٦۰۰ م) شاوخوا پای ته رسېږي.

https://fa.m.wikipedia.org

همدارنګه انګريزي دايرة المعارف په دې اړه ليکي چې لرغونې يوناني دوره په (۱۲- ۹ ق.م) پېړيو کې پېلېږي او پر (٦۰۰ م) پای ته رسېږي .

https://en.m.wikipedia.org

په نړۍ کې د ژبنيو څېړنو د پيل په اړه په عام ډول بېلابېل نظرونه شته ، ځينې يې له توراته (لومړی جز ـ د پيدايښت بحث ـ د آدم او حوا سورت ـ اتلسم ، نولسم او شلم آيتونه) پيلوي چې هلته د ژبې په اړه بحثونه شته ، د دې ترڅنګ د نړۍ د لومړنۍ ژبې د موندلو له پاره په دوو کوچنيانو د فرعوني لړۍ د يوه واکمن پسامتيخوس (٦۰۰ ق.م) شاوخوا تجربه هم د ژبنيو څېړنو ځرک بولي چې دا پېښه هېرودت رانقل کړې ده (۷ : ۴۹ - ۵۱). همدارنګه داهم ويل شوي چې د (۵ ق.م) پېړۍ مشهور ژبور او د وينا او خطابې فن پوه ګرګياس سيسيلي (Gorgias from Sicily) هم ژبنې بحثونه کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي (۲ : ۳۸). د دې ترڅنګ بل پوه چې پروتاګوراس (Protagoras) نومېږي هغه هم د ژبې په اړه بحثونه کړي چې ټول تر اپلاتون وړاندې دي .

پروتاګوراس (۴۹۰ - ۴۲۰ ق.م) د مایاندریوس زوی دی. لومړنی او مهمترین سوفسطایي فیلسوف وو چې د یونان په ابدرای کې زېږېدلی او په (۴۵۰ ق.م) کې یې شهرت موند. پروتاګوراس د ګرګیاس هممهال وو او په یوناني ژبه کې یې لومړي ځل له پاره د جنس موضوع مطرح کړله (۷ : ٦٥) ، خو غوره او علمي نظر دا دی چې د ژبې په اړه علمي څېړنې له اپلاتونه راپیلېږي او لومړنی شخص اپلاتون وو چې د ژبې په اړه یې تیوري وړاندې کړله .

اپلاتون (Platon) پر (۴۲۷ / ۴۲۸ - ۳۴۷ / ۳۴۸ ق.م) د یونان په اتن کې زېږیدلی دی ، د نړۍ د دریو مخورو فیلسوفانو (سقرات ، اپلاتون او ارستو) له ډلې څخه دویم فیلسوف دی ، دی لومړنی فیلسوف دی چې لیکلي اثار ترې پاتې دي ، ډېر نوموړی د تاریخ ستر فیلسوف بولي .

https://fa.wikipedia.org

اپلاتون د اتني فیلسوف کراتیلوس شاګرد وو چې هغه ورته په اتن کې د هیراکلیتوس (۵۳۵ - ۴۸۰ ق.م) د فلسفې اصول ورزده کول (۸ : ۱۳).

د اپلاتون کورنۍ له سقرات (Socrates)سره ژور اړیکي درلودل ، اپلاتون له وړکتوبه د ستر فیلسوف سقرات له پوهې برخمن شو ، د سقرات هغه پوهنیزه تګلاره چې زاړه او له کاره لویدلي خیالونه یې تر برید لاندې نیول ، د اپلاتون ډېر خوښ وو. هغه د سقرات سره بې کچې مینه درلوده (۱ : ۳۴). د پورتنیو اثارو له لیکلنو ښکاري چې اپلاتون یوه خوا د سقرات او بله خوا د کراتیلوس او همداسې د هیراکلیتوس له پوهې په زنځیري ډول ګټه اخیستې ده.

اپلاتون په فکري او فلسفي اړخ کې له هیراکلیتوس او کراتیلوس اغېزمن وو چې دا اغېز د ده په نظریاتو کې څرګندېږي ، لکه د ژبې په اړه وایي چې کلمه زیربنایي صورت لري چې د هغې کلمې مانا په منظمه او روښانه توګه څرګندوي. اپلاتون په دې نظر وو چې ژبه طبیعي پدیده ده او د نوم او نومولي ترمنځ منطقي او طبیعي اړیکي شته ، صورت او لفظ د څیز له ماهیت سره تړون لري (۸ : ۱۳ - ۱۵).

د اپلاتون ژبني نظریات د (کراتیلوس) په نوم اثر کې څرګندېږي ، خو دا لا بشپړه څرګنده نه ده چې د دې اثر کومه برخه د سقرات او کومه د اپلاتون ده (۲ : ۳۸). د کراتیلوس او نورو اثارو منځپانګې ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پام چې سقرات او اپلاتون دواړه پکې ګډون لري ، د ژبې په اړه دواړه د یوه نظر خاوندان بلل کېدای شي.

د کراتیلوس اثر چې په هغې کې د ژبې په اړه جالب بحثونه راغلي دي ، د دوو تنو د ډیالوګ په بڼه دی ، د ډیالوګ کرکترونه د سقرات او هرموګنس په نوم شخصیتونه دي ، د دې اثر ډېرې برخې د کلمې او جملې په مانا صدق کوي ، داسې چې سقرات پوښتنه کوي او هرموګنس یې ځوابوي او په پای کې سقرات بیا خپله خبره په هرموګنس تاییدوي (۳ : ۳۷).

د کراتیلوس په رساله کې کراتیلوس او هرموګنس ترمنځ مباحثه او مشاجره د ژوند او ژوند اړوند مسایلو باندې بحث کوي او سقرات د دوی ترمنځ دریمګړی یا منځګړی دی (۷ : ٦۲). په دې اړه پارسي برېښنايي دایرة المعارف داسې لیکي : (کراتیلوس د یوناني فیلسوف اپلاتون له لیکلو شویو کتابونو څخه یو دی چې د سقرات ، کراتیلوس او هرموګنس ترمنځ په مرکه بحث کوي).

https://fa.wikipedia.org

د اپلاتون (۴۲۷ / ۴۲۸ - ۳۴۷ / ۳۴۸ ق.م) کراتیلوس اثر ژبپوهان لومړنی لاسته راغلی علمي اثر بولي چې ژبنۍ څېړنې راپیلوي او د یوې تیورۍ او ښوونځي بنسټ ږدي ، که څه هم په تاریخي لحاظ پروتاګوراس (۴۹۰ - ۴۲۰ ق.م) لومړنی شخص دی چې په یوناني ژبه کې د جنس مسله مطرح کوي او د ده ژوند او مشهورتیا زمانه (۴۵۰ ق.م) بولي ، همدارنګه د ګرګیاس سیسیلي (۴۸۷ - ۳۷٦ ق.م) نوم چې د خطابې فن کې څېړنې کولې ، په لومړنیو پوهانو کې راځي ، خو په ټوله کې (۵ ق.م) پېړۍ د ژبنیو بحثونو پیل دی او د اپلاتون کراتیلوس لومړنی علمي ، تیوریک او منظم اثر دی.

اپلاتون لومړنی شخص دی چې د ژبې د ګرامر ځینې مهم اصطلاحات او تعریفونه یې وکارول ، هغه لیکي: کوم لفظ چې عمل څرګندوي ، فعل (Rhema) او کومه کلمه چې د عمل ترسره کوونکې وي ، نوم (onoma) دی (۸ : ۱۵). په دې ډول اپلاتون د جملې دوه مهمې برخې (نوم او فعل) چې یو د جملې مسندالیه او بل مسند رغوي په نښه کړل چې د نحوې بحث دی. وروسته د اپلاتون په نظرونو ولاړه ژبنۍ تیوري او ښوونځی رامنځته کېږي چې پنځپال ، طبیعیون (Anologists) یې بولي.

دا تیوري یا ښوونځی په دې نظر دی چې ژبه طبیعي ماهیت لري ، نو له همدې کبله د لغتونو مانا او منشاء د هغو په صورت کې پیداکولای شو (۹ : ۱۱۱). د یونان لومړني فلسوفان معمولا د پنځپالو یا طبیعتپالو په نوم یادېږي ، ځکه چې هغوی تر هر څه وړاندې طبیعت او طبیعي پېښو ته پاملرنه کوله (۱۰ : ۴۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اپلاتون وروسته د ده شاګرد ارستو هغه پوه دی چې د ژبې په اړه یې نظر څرګند دی. ارستو Aristotle (۳۸۴ - ۳۲۲ ق.م) د یونان په ستاګیروس ښار کې زیږېدلی دی. په اته لس کلنۍ کې د اپلاتون شاګرد شو او شل کاله یې له هغه څخه زده کړه وکړه (۷ : ٦٩). ارستو که څه هم د اپلاتون شاګرد دی ، خو د ژبې په اړه یې نظر سره توپیر لري. ارستو وایي چې ژبه یوه ټولنیزه او قراردادي پدیده ده ، نه طبیعي. د نوم او نومولي ترمنځ طبیعي اړیکي نه شته او نه هم صورت د څیز له ماهیت سره منطقي او طبیعي تړون لري .

ارستو لومړنی مفکر دی چې د اپلاتون د کلمو او الفاظو ډلبندي یې پراخه کړله او د نوم او فعل ترڅنګ یې د رابطې Syndessmoi ګرامري نومونه او اصطلاح هم دود او تعریف کړله چې د ده دا ډلبندي وروسته د کلام د اجزاوو په نوم مشهوره او معمول شوه ، ارستو همدارنګه کلام په مسند او مسندالیه وویشه (۸ : ١٦). په دې ډول ده هم په نحوه کې ونډه واخیستله. د ارستو د نظریاتو پر بنسټ وروسته د تړونپالو ، تړپالو او اتفاقیون Anomolists تیوري او ښوونځی رامنځته شو چې د عربی ، پارسی ، پښتو او نورو ډېرو ژبو ګرامرونه د همدې تیورۍ پر بنسټ ولیکل شو او لا تر اوسه هم ژوندۍ ده .

د تړونپالو نظر دا دی چې د لغتونو او د هغو د ماناوو ترمنځ د رابطې پیداکول ، له هغه تړون یا قرارداد څخه سرچینه اخلي چې د وګړو ترمنځ شوی وي (۹ : ۱۱۱).

د ژبنیو څېړندېلو په لړ کې د رواقیون (The Stoics) یادونه هم مهمه ده چې له فلسفې څخه د ګرامر د بیلتون له پاره یې هڅې کړې دي. دې ډلې د زنون (Zeno) د نظرونو پلیوني کوله چې (۳۰۰ ق.م) شاوخوا کې یې ژوند کړی دی.

رواقیونو د یوناني ژبې د ګرامر په تشریح کې داسې اصطلاحات وکارول چې هغه د نوم ، فعل ، د ربط حرف ، د تعریف حرف ، عدد ، جنس ، حالت ، د فعل وجه او د فعل صیغې اېډول دي.

د (۳ ق.م) پېړۍ په لومړیو کې د مصر د سکندریې ښار د یونان د سترو فلسفي او علمي مرکزونو څخه د یوه په توګه راڅرګند شو. په دې ښار کې بېلابېل پوهان سره راټول شول او د یوه ستر کتابتون په رغولو سره یې د لرغونې زمانې پوهنتون رامنځته کړ.

سکندریان (Alexandrian) د هومر ایلیاد او اودیسي د قلمي نسخو سره مخ شول او دا چې د دوی له نظره سپېڅلې وې ، د نیمګړتیا او لاسوهنې نه د خوندیتوب له پاره یې د دې اثارو ژبنی یا ګرامري سپړنه وکړه چې دغه ډول ګرامرونه د قاعدوي ، دودیز او عنعنوي (Normative Grammar) په نوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادېږي. په سکندري ښوونځي کې د هومر د اثارو په اړه د څېړونکو په ډله کې يو مشهور ارستارخوس وو او نور يې هيرودين او اپولونيوس ديسکولوس وو (۸ : ۲۳، ۲٦) .

ديوينسيوس تراکس (Dionysius Thrax) چې د سکندريې کتابتون مشر او د ارستارخوس شاګرد وو ، له (۱۰۰ ق.م) څخه وړاندې يې ژوند کړی او د يوناني ژبې لومړنی ګرامر يې ليکلی دی. دا ګرامر تخني ګراماتيکي (Techne Grammatike) نومېږي (۷ : ۷۸).

عنعنوي ګرامر چې په لويديزه نړۍ کې رامنځته شو ، هغه ګرامر دی چې ديونسيوس تراکس (۲ ق.م) په اروپا کې د ارستو د ميتود ترځنګ رامنځته کړ (۴ : ۵).

تراکس د يونان د سکندري دورې هغه عالم دی چې د يوناني ژبې د جوړښت په اړه يې لومړنی اثر وليکه ، هغه د يوناني ژبې په دغه ګرامر کې د جملې اجزاوې په اتو برخو کې په مفصله توګه تدوين کړې ، د تراکس له دغه اثر څخه تر ديارلسو وروسته پېړيو پورې د يوه ماخذ په توګه کار اخيستل کېده (۷ : ۲۱۱).

اپولونيوس ديسکولوس (Apollonius Dyscolus) چې د ګرامر متخصص بلل کېږي ، په (۲ ق.م) پېړۍ کې يې ژوند کړی ، د ميستيوس زوی او په سکندريه کې زېږېدلی دی.

د ديوينسيوس تراکس ګرامر چې وروستيو پوهانو ته مخبېلګه شوه ، نړدې ټولو د هغه په شننه او کتنه وخت تېروه. د دوی ټولو په څېړنو کې چې ورته پام شوی نه دی ، د نحوې برخه ده چې دغې نيمګړتيا ته د اپولونيوس پام شو او د دغې برخې د بشپړونې هڅې يې کړې دي. که څه هم تر ده وړاندې په دې اړه لږ مواد وو ، خو اپولونيوس د نحوې په اړه منظمې څېړنې کړې دي. اپولونيوس زړې څېړنې وکتلې ، ځينې برخې يې بيا تعريف او په ځينو برخو کې يې نوښت وکړ. ده ډېره هڅه وکړه چې د صورت او مانا بيلتون ثابت کړي. د نوم او فعل پېژندل چې وړاندې شوي وو ، اپولونيوس دغې بېلونې ته په پام د جملې د نورو توکو ترمنځ پر اړيکو ټينګار وکړ او په دې اړه يې ډېرې څېړنې وکړلې (۷ : ۸۱ - ۸۲).

هرودیانوس (Herodian) هم په يوناني ژبه کې يو ګرامر وليکه چې ډېر يې پکې د ژبې نازنځيري واحدونه څېړلي دي. د ژبې نازنځيري واحدونو ته يې په يوناني ژبه کې پروسوديه (Prosody) ويلې چې تر اوسه پورې هم دغه اصطلاح په ژبپوهنه کې دود ده (۳ : ٤٦).

هرودیانوس يا هيرودين د اپولونيوس زوی دی چې د يونان په سکندريه کې پر (۱۷۰ م) کال زېږېدلی دی ، دی يو مورخ او د ژبې څېړونکی وو ، نوموړی د ليکنښو او عروضي توکو بنسټګر دی. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیروبمی ، بېلتون و پیوستون او له دغې لارې په کلمو او جملو کې د ماناوو پر اوښتون یې ژور بحثونه وکړل (۷ : ۸۳).

پایله

لرغونی یونان او هلته رامنځته شوی تمدن دومره څواړخیز دی چې هر اړخ یې د ډېرو خبرو او څېړنو وړتیا لري. په دې ترڅ کې ژبه ، گرامر او ژبپوهنه هم د دې تمدن په ستره غېږه کې ځای لري.

ژبه چې په وگړني پرمختگ او تمدن کې اغېزناکه ونډه لري ، لرغونو یونانیانو د دغې وسیلې په اړه بحثونه کړي او د ژبې بېلابېل اړخونه یې سپړلي دي ، د ژبې په اړه د څېړنو او بحثونو لومړنیو نوغو په یونان کې سر راپورته کړی او سوکه سوکه ستر ، پیاوړي او لوړ شوي دي ، خو که د لرغوني یونان لومړنۍ ژبنۍ څېړنې د لرغونې اریانا د سنسگریت ژبې او پاڼیني له څېړنو سره پرتله شي ، نو یوناني توصیفي او فلسفې بڼه لري او ایاني تشریحي.

د لرغوني یونان د هغه وخت فیلسوفانو چې د وگړني ژوند په بېلابېلو اړخونو بحث او فکر کوه ، ژبه هم ترې هېره نه وه. په دې توگه ویل کېدای شي چې د ژبې ، گرامر او ژبپوهنې په اړه د اوسنیو څېړنیزو لړیو او پرمختگونو بنسټگر لرغوني یونانیان دي چې دغه ډول څېړنو او بحثونو ته یې مخه کړله.

مناقشه

د یونان د تمدن او ادبي ـ ژبني بهیر په اړه پښتو کې گڼې څېړنې شته او په بېلابېلو اثارو کې ورته نغوتې شوې دي. دا لیکنه د نورو په پرتله د بڼې له اړخه لنډه ، خو د مانا له اړخه پراخه ده او هڅه شوې ده چې لوستونکو ته په کمو ټکو کې ډېر معلومات ورکړل شي.

پایله اخیستنه

د څېړنې موخه دا وه چې د یونان د لرغونې دورې ژبنۍ او گرامري څېړنې له څرنگیز او څومره ییز اړخه وپېژندل شي ، د دې موخې له پاره مو وغوښتل چې گټور او غوره معلومات په لنډه لیکنه کې ځای شي ، له دې کبله معلومات لنډ او له اوږدو ډډه شوې ده. د دې لنډې څېړنې نه په گټنې لوستونکي کولای شي ، د ژبڅېړنې پراخې نړۍ ته ورننوځي او بیا په لرغوني یونان کې ژبنۍ ـ گرامري څېړنې ، فلسفې او نظریې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱ ـ ارین ، نوید . (۱۳۹۵ ش) . د فلسفې لنډ تاریخ . کندهار : صداقت خپرندویه ټولنه .

۲ ـ حقشناس ، محمد علی .(۱۳۸۴ش) . تاریخ مختصر زبانشناسي (ژباړه) . شپږم چاپ . تهران : کتاب ماد .

۳ ـ ذکي ، محمد ذاکر . (۱۳۹۴ش) . ژبه او ژبپوهنه . کابل : ملي تحریک .

۴ ـ رشتین زیور ، زرغونه . (۱۳۹۵ش) . پښتو نحوه . ننګرهار : مومند خپرندویه ټولنه .

۵ ـ زړن ، جانس . (۱۳۸۲ش) . د یونان د لرغونو ادبیاتو لومړی دوره . پېښور : ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز .

٦ – شېرزاد ، محمد اقا.(۱۳۹۵ ش) . پښتو نحوه . جلال اباد : میهن خپرندویه ټولنه .

۷ ـ مرهون ، محمود . (۱۳۹٦ش) . تاریخي ژبپوهنه . کابل : کاینات څېړنیز او ژباړې مرکز .

۸ ـ یمین ، محمد حسین . (۱۳۹۴ش) . تیوری های زبانشناسی . کابل : انتشارات سعید .

۹ ـ یون ، محمد اسماعیل . (۱۳۹۴ش) . کتاب الشعر او لس نورې مقالې . کابل : ملي تحریک .

۱۰ ـ یون ، محمد اسماعیل . (۱۳۹۴ش) . فلسفه او فلسفي بهیر . کابل : ملي تحریک .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library